

Esszék sírfeliratokról I–III.¹

I. esszé

Ebben és néhány előző Számban közreadtunk egy válogatást CHIABRERA itáliai Költő Sírfelirataiból; egy ízben imitálva, másszor gondosan lefordítva. Az eredeti gyűjtemény olvasgatásában lelt módfeletti örömem indított arra, hogy az eddiginél körültekintőbb bánásmódban részesítve a Témát, elgondolkodjam eme alkotásfajta természetén: töprengéseim eredménye talán számot tarthat némi érdeklődésre a THE FRIEND Olvasóinak körében. Megkísérlem rendszerezve kibontani az Ízlés és Kritika Törvényeit, mihelyst végére jártam bizonyos témáknak, amik eleddig felmerültek: addig is azonban, szeretném megragadni a jelen alkalmat, hogy egy rövid, bevezető erőgyakorlatra csábítsam a jártasabb Olvasót, aminek a továbbiakban jóhiszemű végrehajtása kéretik; tekintettel pedig azon Személyekre, kik előtt nem ismertek az efféle töprengések, munkám a jelen Esszében olyan, akár a Geológia Tanáráé, aki — hogy felkeltse Diákjai érdeklődését, s hogy a Bolygó benső felépülésének tanulmányozására serkentse őket — osztályaikba besorolt kövületek és ásványok mintáival a kezében ad elő, felhívva figyelmüket azok szépségére.

„Semmi értelme meghatározni, mi a Sírfelirat;” mondja Dr. Johnson, „mindenki tudja, hogy nem más, mint Sírkőre vésett írás. A Sírfelirat ezért semmilyen külön írásmódot nem jelent, hanem egyaránt íródhat versben és prózában. Rendszerint persze dicsőítő szokott lenni, elvégre nem egy Kőről, hanem a Barátairól ismerszik meg az ember, azonban nincs szabály, mely behatárolná vagy finomítaná, egyedül az, hogy nem lehet hosszabb, mint amennyit egy közönséges szemlélő kényelmesen és türelemmel végigolvashat.” E bevezetőt követően a Kritikus nyomban rátér Pope időmértékes Sírfeliratainak áttekintésére. Dr. Johnson oly lazasággal összegzi vé-

leményét, hogy a szakasz semmiképpen nem is lett volna érdemes arra, hogy idézzük, ha nem vívta volna ki magának Honfitársaink figyelmét azzal a hellyel, mit ugyanezen Írónak „A legkiemelkedőbb angol Költők élete” című könyvében elfoglal. Most kérem az Olvasót, fordítson figyelmet az itt nyújtandó átfogóbb képre ebben a témában; én megkísérlem nagyobb pontossággal kezelni.

Aligha szükséges mondani, hogy minden Sírfelirat feltételez egy Síremléket, amire rávésik. Csaknem minden Nemzetben él az óhaj, hogy halottainak nyughelye meg legyen jelölve külső jelzésekkel. Az írást nem ismerő vad törzsekben e célból robosztus köveket helyeztek a sírok közelébe, vagy hantot emeltek föléjük. Ez a szokás nyilván egy kettős vágyból alakult ki: először is, hogy megóvják az elhunytak földi maradványait a tiszteletlenül közelítőktől, másodsor pedig, hogy megőrizték emléküket. „Soha senki nem nézte le a temetkezést — írja Camden —, csak egyes barbár nemzetek, például a Baktriánusok, akik odavetették halottaikat a kutyáknak; néhány hitvány filozófus, mint Diogenész, aki halakkal kívánta felfaladni magát; és néhány léha udvarfi, mint Maecenas, aki folyton azt hajtogatta: Non tumulum curo, sepelit natura relictos.

Nem törődöm a sírral — a természet majd megmenti halottait.”²

Attól fogva, hogy a nemzetek megtanulták a betűk használatát, sírfeliratokat véstek ezekre az emlékművekre, hogy szándékaik biztosabban és méltóképp teljesüljenek. A sírfeliratok és síremlékek kétféle érzelmi forrásból erednek, ám e kettő valójában egyé vád. A sírfeliratok feltalálása — mondja helyesen Weever Síremlékekről szóló értekezésében — „a halhatatlanság sejtelmének vagy előérzetének köszönhető, ami minden emberben természetből fogva el van plántálva, és Linus thébai költőre vezethető vissza, aki a világ fennállásának kétezzer hétszázadik éve körül tevékenykedett, s akinek követői elsőként siratták meggyilkolt Mesterüket, Linust, gyászos versekben, amiket akkoriban Aelinusnak, később Epitaphiumnak neveztek, mivel kezdetben temetéseken énekelték őket, később pedig felvették a sírra.”

S csakugyan: ha a halhatatlanság elve nem tudatosult volna az emberi lélekben, az Emberben sosem ébredt volna fel a vágy, hogy tovább éljen barátai emlékezetében; pusztán a szeretet vagy a hasonfélék utáni epekedés nem eredményezhetett volna ilyesmit. A kutya vagy a ló ott pusztul el a mezőn vagy az istállóban, a társai

mellett, de képtelen előre látni, milyen fájdalommal gyászolja majd halálát a környezete, s mint emészti majd őket a veszteség; nem tudja előre felfogni ezt a bánatot, nem tudja elgondolni, ezért nem is vágyakozhat az után, hogy efféle bánatot vagy emlékezetet hagyjon hátra. Adjuk csak hozzá a vonzalom elvéhez, ami az alacsonyabbrendű állatokban is megvan, a gondolkodás képességét, ami egyedül az Emberben van meg; vajon ezek kapcsolódásával magyarázhatjuk az említett vágyat? E vágy kétségkívül szükségszerű velejárója ennek a kapcsolódásnak, de szerintem nem közvetlen következményként alakul ki, hanem egy közbülső gondolat közvetítésével, nevezetesen abbéli sejtelmünk vagy meggyőződésünk útján, hogy természetünk valamely része elpusztíthatatlan. Annyi legalábbis bizonyos, hogy az egyik érzés kialakulása megelőzi a másikat. Ha visszatekintünk gyermekkorunkra, látni fogjuk, hogy nem emlékszünk arra az időre, amikor — saját egyéni létünket tekintve — elménkből hiányzott még ez a meggyőződés; ellenben aziránti vágyunk, hogy halálunk után vagy akár távollétünkben barátaink és rokonaink emlékezzenek ránk, — rá fogunk jönni — olyasféle érzés, ami csak azt követően alakul ki, hogy kifejlődött *társadalmi* érzületünk és az Értelmem kapcsolatba lépett a legkülönfélébb tárgyakkal. Bizony mondom, szánalmatkeltő az olyan ember — és elvágja összeköttetését természetének legbecsesebb részével —, aki szerint a halhatatlanság érzése a gyermeki szellemben rokon az állati lélek önfeledt derűjével és elevenségével, ami a mezőn legelésző juh vagy bármely más gondolkodásra képtelen lény sajátja; aki ezt az érzést talán egyszerűen a gyermek teljes tudatlanságával magyarázná: azzal, hogy képességeinek kifejletlensége folytán a gyermek létének egyetlen pontján sem képes viszonyt létesíteni a halál gondolatával; vagy pedig azzal, hogy a gyermek gondolkodás nélkül belenyugszik mindabba, amit belénevelnek! Ha már korábbi önmagát elfeledte, ugyan észrevette-e egyszer is a természet rejtelseinek eme feltárója azt a korai, makacs és csillapíthatatlan kíváncsiságot, amivel a gyerekek származásuk felől érdeklődnek? Már önmagában ez a tény jól láthatóan bizonyítja, milyen torzak az efféle elképzelések: hiszen, ha nyíltan és közvetlenül nem is tanúskodna számunkra semmi arról, milyen mélyen foglalkoztatja a halál és a halhatatlanság gondolata a még egészen fiatal gyermeki elmét, ez a mindannyiunk előtt oly ismert szüntelen kérdezősködés a *honnan* felől szükségképp magában foglalja az ennek megfelelő gyakori érdeklődést a *hova* kérdé-

sét illetően. Az eredet és a cél szétválaszthatatlanul összetartozó fogalmak. Sosem állt úgy gyerek egy rohanó folyam partján — eltöprengve magában, miféle hatalmas erő táplálja a szüntelen áramlást, miféle kimeríthetetlen forrásból ered a víztömeg — anélkül, hogy ez a kérdés ne indította volna elkerülhetetlenül egy másikra is: „Miféle beláthatatlan mélység felé halad? micsoda gyűjtőmedence képes magába fogadni a hatalmas vízözönt?” A válasz szelleme pedig, noha a szó lehet a tenger vagy az óceán, amihez esetleg egy térképről vagy valós természeti tárgyról őrzött kép is társul — ezek lehetnek a *betű*, a válasz *szelleme* azonban *éppoly* elkerülhetetlenül — nem lehetvén más, mint egy határok és dimenziók nélküli gyűjtőmedence — semmivel sem lehetett kevesebb, mint a végtelenség. Ennélfogva talán okkal állíthatjuk, hogy a halhatatlanság érzése, ha nem is együttjáró és egyidős az Értellemmel, mindenesetre annak legkorábbi sarjadékai közé tartozik; hozzátehetjük továbbá, hogy ezek összekapcsolódása és támasza révén formálódnak és bontakoznak ki fokozatosan az emberi vonzalmak. Ehelyütt nem áll módomban mélyebben belemenni efféle vizsgálódásokba, a téma mégis megköveteli, hogy e ponton nyíltan megvalljam: ami engem illet, elképzelhetetlen volna számomra, hogy az egymás iránti szerető együttérzés, ami növekedésünkkel együtt nő, valaha is új erőre kapjon — vagy akár csak megőrizze a régit — azután, hogy külső érzékeink útján benyomást szereztünk a halálról, és megszoktuk, hogy ez a benyomásunk naponta megújul, a kíséretében fellépő érzés pedig megtelepedik bennünk és szeretteinkben; ha mindezt nem ellensúlyoznák benső Lényünkkel való társalgásaink, amik mindeme tapasztalatunkat megelőzik és egybeesnek a megvilágosodással, mely kizárólag ezen egybeesés révén képes hatni ránk (mivel másként nem volna hatóereje). Bevallom, abszolút meg vagyok győződve afelől, hogy amennyiben a halálról szerzett benyomásunkat és érzetünket nem ellensúlyozná semmi, oly űr támadna a dolgok egész rendszerében, annyira hiányozna az összefüggés és az összhang, olyan döbbenetes aránytalanság lépne fel eszköz és cél között, hogy semmiben sem lehetne nyugalmat vagy örömet lelni. Ha felnövekedésünk során nem táplálna minket ez a szívbeli melegség, oly átható és erős fagy dermesztené meg a lelkünk, hogy moccanatlanná válna az eleven szeretet, és semmi, de semmi vágy nem élhetne bennünk azíránt, hogy emlékezzenek ránk, miután eltávoztunk e világból, ahol minden ember árnyként mozog. — Ha tehát ebben az előrelátni és gon-

dolkodni képes lényben nem bontakozhattak volna ki a társadalmi érzületek az Ember önnön halhatatlanságába vetett hitének segéde-reje nélkül; s ha, ennek értelmében, sem a haldokló nem vágyhatott volna arra, hogy továbbéljen embertársai emlékezetében, sem pedig azok nem kívánhatták volna a jövő számára megőrizni az elhunyt porait; tehát — amint az elmodottakból végül következik — a halhatatlanságba vetett hit nélkül, mely e számos vágnak eredője, sem emlékművek, sem pedig az elhunytól szeretetteljesen vagy discsérettel megemlékező sírfeliratok nem létezhetek volna a földön.

Úgy mondják, Szimonidész egyszer, idegen földre lépven a tengerparton egy ismeretlen tetemére bukkant; elhantolta, s kegyeletteljes tettéért később egész Görögországban tisztelték. Egy másik ókori Filozófus, amikor egyszer véletlenül megpillantott egy hullát, lenézően, s csaknem megvetéssel szólt róla, mondván: „Nicsak, a kiröppent madár héja!” Mégsem szabad azt hinnünk, hogy az erkölcsös és jóérzésű Szimonidész képtelen volt azon magasztos gondolatokra, mikre ez a másik Bölcs jutott, akinek lelkét egyedül az ragadta meg, ami elpusztíthatatlan; ugyanakkor azt sem kéne hinnünk, hogy e bölcs, ki előtt egy élettelen emberi test nem volt több, mint értéktelen héj, amit az élő madár elhagyott, egy másféle hangulatban nem került volna azoknak a gondolatoknak a befolyása alá, melyek a filozófus Költőt jámbor tiszteletadásra vezették. Ez utóbbit illetően biztosak lehetünk abban, hogy amennyiben hiányzott volna belőle az a képesség, hogy azonosuljon az emberi természethez tartozó emelkedettebb gondolatokkal, akkor aligha mutatott volna több érdeklődést az idegen teteme iránt, mint egy fóka vagy delfin teteme iránt, amit a hullámok a partra vetettek. Nem pusztán azért tiszteljük az Embert testi lényében, mert értelmes Lélek lakozik benne, hanem mert az a Lélek halhatatlan. Mindkét Bölcs osztotta természetünk legnemessebb érzelmeit; s bár ezek az érzések ellentétesnek tűnnek, mégsem egymással szemben, hanem másféle, finomabb viszonyban állnak. — Ez a viszony ama apránkénti előrehaladás révén jön létre, mely mind a természeti, mind az erkölcsi világban lehetővé teszi a minőségek észrevétlen áttünését önnön ellentétükbe, s a dolgok váltakozását. Amiképpen e bolygó gömbjén hajózva, úton a nap lenyugvásának régiói felé, mindinkább ama tájak felé térülünk, ahol a napot keletkor szoktuk megpillantani; továbbá úton kelet felé — ami képzeletünkben a reggel szülőhelye — végül arra a tájra jutunk, ahol utoljára látjuk a napot, mielőtt eltűnne szemünk elől; hasonlóképpen jár a

merengő Lélek is: az elmúlás felé utazóban az öröklét országa felé halad, és szintúgy: kutassa bár kitartóan ama derűsebb tájékokat, végül — előnyére s épülésére — úgyis visszakerül a tűnékeny dolgok, a keserűség és a könnyek vidékére.

Ezért az olyasfajta írásmű Szerzője, melynek törvényeit jelenleg készülünk kifejteni, valahol félúton veti meg a lábát, azon a ponton, ahonnan az imént szembeállított két Bölcs gondolatai és érzései vezéreltetnek. Visszakanyarodva mármost ahhoz a kettős vágyhoz, mely a halhatatlanság tudásából, eme magasabb érzésből ered, s amely egyfelől a halottak földi maradványainak megőrzésére, másfelől pedig emléküik fenntartására irányul, elmondható, hogy a síremléssel az elhunynak mint emberi lénynek róják le tiszteletüket a gyászolók; valamint, hogy a sírfelirat (a szó eredeti jelentése szerint) magán hordozza nemcsak ezt az általános érzést, de valami mást is: feljegyzés, mely a halott emlékét hivatott megőrizni, kegyelettel adózás az elhunyt személyes értékeinek a túlélők szívbeli fájdalomának megnyugtatóására, s az élők együttes épülésére; ezt a feljegyzést nem általánosságban kell megalkotni, hanem — ahol csak lehetséges — *szorosan kapcsolódva az elhunyt földi maradványaihoz*, amelyeket — hozzátehetjük — a modern európai nemzetekben templomokban, vagy azok tőzsomszédságában helyeznek el. Az ókorban, mint köztudott, a halottakat a városok falain kívül volt szokás eltemetni; a görögök és a rómaiak gyakorta utak mentén hantolták el őket.

Itt szívesen meg is állnék egy időre, s ajánlanám az Olvasónak, mélyedjen el velem együtt annak vizsgálatában, miféle előnyökkel járhatott ez a szokás. Eltöprenghetnénk azon, mennyi szépséget kölcsönzött az ekképp elhelyezett emlékműnek a környező természet látványa — a fák, a vadvirágok, esetleg egy közelben futó patak képe vagy csobogása, vagy a kitaposott út, mely arra haladván el hosszan és kimerítőn nyújtózott tova. Sok apró hasonlatosságot kínálhattak e tárgyak az utazó elméjének, miközben a sírok egyikére támaszkodott, vagy az árnyék hűvösében pihent, függetlenül attól, hogy a fáradtság készítette-e megállásra, vagy a síremlékek oly gyakori hívó szava: „Állj meg, utazó!” A síron álló felirat pedig bizonytalansággal telis-tele volt határozott utalásokkal, melyek a látványra és a közvetlen benyomásokra vonatkoztak, továbbá eleven és megragadó hasonlatokkal, amelyen az élet mint utazás — a halál mint a fáradt vándort legyűző álom; a balszerencse mint hirtelen támadt vihar, ami az utazót éri; a szépség mint elhervadt virág, illetve az ár-

tatlan öröm mint szedhető, gyűjthető élvezet; az erény mint szikla, mely szilárdan állja a hullámverést; a remény „mint folyóparti nyárfa, mit saját táplálója, a folyam, ás alá észrevétlen”, vagy mint fenyő, mibe egyszer csak villám sújt a hegytetőn; az intelmek vagy felkavaró emlékek mint egy előjelek nélkül jövő üde szellő, vagy egy váratlan forrás vizének íze. Bizonyos, hogy korábban az ilyen és ehhez hasonló sugalmazások a kővel harmonizáló szelíd természet révén juttatták érvényre és tették barátságossá a hangot, amit az érzéketlen és értelmetlen kő nyelvének adtak. — A modern korra az iménti előnyök nagy részétől elestünk, és a nagyvárosokban élők számára csak kis mértékben ellensúlyozza ezt a veszteséget az, hogy a holtakat templomokban, vagy azok szomszédságában helyezik el, bármily pompázatosnak vagy impozánsnak is hat az az épület, s bármily érdekesek és üdvösek is a hozzá fűződő emlékek. Még ha nem is volna igaz, hogy a sírok elveszítik intő erejüket, ha ki vannak téve a hétköznapi gondjaival elfoglalt emberek szeme elé, akik bizony nemritkán beszennyezik és meggyalázzák őket, akkor is: mihelyst befészkelni magát gondolatainkba a halál, semmi nem pótolhatja a természet enyhet adó erőit, s azt a megújulást és hanyatlást, amit a mezők és az erdők nyújtanak a komolyan s elmélyülten szemlélődő szellem számára. Ahhoz, hogy átérezzük e befolyás erejét, elegendő csupán képzeletben összevetnünk a nagyvárosok temetőinek nem éppen szemet gyönyörködtető látványát — azt a forgalmas, zajos, piszkos és csaknem kopár helyet, ahová sírjaink össze vannak zsúfolva — az elhagyatott török temetők csendes magányával, amit még szentebbé tesz a környező ciprusliget. Hasonló természetű gondolatoknak adott kifejezést egy valódi érzékenységű, őszinte Költő kortársunk. Versének témája „A derbyi Mindenszentek templom”: elítélően szolt a temető visszataszító és közönséges külleméről, hangot adva aziránti vágyának, hogy — miként a múltban volt szokás — vidéken temessék el a nagyvárosok lakóit:

„Akkor, egy csendes, elhagyott vidéken,
hol a gyógyító Természet sosem váltja
jóságos kinézetét, csak az elveszett évszakban,
mikor hervadó fűtökkel fekete stólája felett
az ember halandó sorsát gyászolja évről-évre,
legnemesebb művét (miként egykor Izráel szűzei

siratták, a hegyekben keseregve minden évben, legjobbjaik távoztát), ama vidéki környezetben, mely oly szelíd, s oly kedvezőn felel a kereszény ember óhajára, ki csendes sírban kíván nyugodni, békén, elcsatangoltam volna.

* * * *

— mentem tovább, merre hideg mennybéli harmat vonta be körülem a szerényebb sírokat, mikor a pázsitos halmokra bámuló sápatag hold, töprengőn, mint magam is, méla magányban, az alatt elhantolt holtak fölött merengett. Míg ott voltam vele, Uz szent emberével, s részvétellel töltött el az ember végzete, számlálván a hosszú, hosszú korokat, mik a prófétálás szerint leperegnek, mielőtt eljönne a feltámadás napja, gyakran talált rám szirmaival a kékszemű Tavasz, mint a Galamb, hajdan, mely olajággal tért meg, hogy felvidítsa gyászából az Ősatyát, ki a világ pusztulásán kesergett; s én mindig áldottam látogatását, mert nekem édes érzés, ha nyomát lelem az összhangnak, mely egyesíti a Természet alkotásait és Isten igéjét.”

JOHN EDWARDS

A legszerencsésebb talán az, ha a természet ölen fekvő falusi temetőket állítjuk szembe a zsúfolt városokéival, hisz az ottani temetkezés az Ókoriak szokásainak legnemesebb vonásait a saját egyéni hajlamaival ötvözi. A vidék sabbath-napi ünnepeit kísérő kegyeletteljes derű érzéseit megfelelően mérsékli azon rokonok és barátok sírjainak látványa, akik együtt nyugszanak abban a közös otthonban, ahová maguk az elmélkedő, s mégis vidám nézők is tartanak. A vidék csendjében álló plébánia ezért jól kivehető központja az élők és a holtak közösségének, s általában körülötte sűrűsödnek mindkét tábor legbensőbb dolgai.

Tehát, minthogy nálunk a városokban és a falvakban egyaránt szorosan a templomok mellett helyezik el a halottakat, számunkra a sírfeliratok írása még az ókori nemzeteknél is természetesebb módon függ az emberi szellem legkomolyabb és legünnepibb hangu-

lataitól, az eltávozott értéktől — a személyes és közös fájdalomtól és csodálattól —, az egyéni és a társadalmi vallástól — az időtől és az örökkévalóságtól. Eszerint tehát a cenzúra kivédése végett rendszerint elegendő, ha az efféle írásmű semmi olyasmit nem tartalmaz, ami döbbenetet váltana ki vagy nem illeszkedne ebbe a szellembe. Ám ahhoz, hogy egy sírfelirat dicsérő legyen, ennél többre van szükség. Tartalmaznia kell egynémely gondolatot és érzést természetünk halandó és halhatatlan részéről, s meghatón kell azokat kifejeznie, hiszen ha ez megvan, akkor — bármily általános vagy egyenesen elcsépett is az érzelem — minden tiszta szellemű ember örömmel és hálával olvassa majd a szavakat. Egy férj a feleségét gyászolja; egy szülő csalódott reménnyel sóhajt elveszített gyermeke fölött; egy fiú gyermeki tiszteletét fejezi ki elhunyt apja vagy anyja előtt; egy barát, kinek emlékezetét az elhunyt halála szomorúsággal tölti el, talán a sír lakójának társalkodásbeli értékeit vagy szilárd jellemét jegyzi fel bevéselt dicséretében. Mindez, valamint az élők kegyes intése, s a halhatatlanság felőli keresztény bizonyosság jámbor kifejezése együttesen alkotják sokszáz temető nyelvét, és csak nagyritkán találkozni olyasmivel, ami ennél is illőbb és világosabb körülírással szólna a holtakról és az élőkről. Az egyéniség ábrázolásának igényét Dr. Johnson, Pope sírfeliratairól írott Esszéjében két okból származtatja: egyrészt, az emberi dicséret tárgyainak szükségéből, másrészt pedig, az emberi jellemek sokféleségének igényéből, avagy — saját szavaival — „azon okból, hogy az emberiség nagyobb hányadának egyáltalán semmi jelleme nincsen”. Nem érheti szemrehányás az ilyen beszédet, amíg a hétköznapi társalgás általánosságai közt hangzik el, ám nem igazán illik az olyan kritikushoz vagy moralistához, aki egy komoly tárgyban komolyan kíván szólni. Az emberi természet kapcsán korántsem szűkölködünk csodálni való tárgyokban, hanem ellenkezőleg, bővelkedünk bennük; és mindenkinek megvan a maga jelleme, csak éppen értő szem kell észrevenni azt. Az egyénített ábrázolás nyílt igénye a síremlékekkel kapcsolatban valójában máshonnan ered: mások — különösen szerettei — jellemének elemzése nem mindenkori, általános és természetes foglalatossága az embernek. Nem él bennünk olyan törekvés, hogy hibátlanul megértsük, hogyan épül fel azok szelleme, akik nyugalmat, vidámságot és támaszt nyújtanak nekünk, s kik hosszú ideje nap mint nap örömmel és boldogsággal töltenek el. Vonzalmaink önmagukat igazolják. A szeretet sugara

szívünkben elég bizonyíték arra, hogy van valami értékes barátaink vagy rokonaink szellemében, ahonnan ez a fénysugár kiindult. Beleborzongunk csak a gondolatba is, hogy erényeiket és hibáikat a tiszta elme tetszetős egyensúlyában tegyük mérlegre, s arra sem érzünk túl nagy kísértést, hogy felfedezzük bennük azokat az árnyalatokat, melyek segítségével egy-egy jó tulajdonság vagy erény elkülöníthetővé válik egy másik szellem egyazon összefoglaló névvel illetett kiválóságától; és legkevésbé hajlunk ezekre a finomításokra, amikor gyász, csodálat vagy szájalom nehezedik ránk, vagy mikor olyan érzések hatása alatt állunk, mik arra készítetnek, hogy barátaink vagy rokonaink emlékét a holtak mindenkit egyesítő és egyenlővé tevő gyűjtőhelyének szívébe jegyzett írásainkkal tartsuk fenn.

Az első követelmény egy Sírfelirattal szemben tehát az, hogy beszéde — szívhez szóló hangon — az emberiség közös nyelvén szóljon, s ne csak a halál témájához kötődjön, melyből ered, hanem az élethez is. Minden ember úgy érzi, hogy a születés és a halál az a két pont, ahol sorsa abszolút összetalálkozik a másokéval. Ez a közös nyelv rendkívüli elismerést válhat ki, amennyiben elég hatásosan hangzik, de nem tarhat számot a legmagasabb elismerésre mindaddig, amíg egyéb érdemekkel nem gyarapodik. Végig fogunk haladni a közbülső lépcsőfokokon, s ennek révén próbáljuk majd meghatározni, mik ezek az érdemek, s hogy miben is áll az efféle írásművek tökéletessége. — Látni fogjuk, hogy ez a tökély az emberiség közös vagy egyetemes érzéseinek, valamint ama érzelmeknek a helyes arányában áll, melyeket az olvasónak nyújtandó határozott és világos kép kelt, ami arról az egyénről alakult ki, akinek a halálán sajnálkozunk, s akinek emlékét meg kívánjuk őrizni; de legalábbis az illető jelleméről, amilyennek szerettei és gyászolói látták halála után. Az általános részvétet egyedi gondolatokkal, tettekkel és képekkel kell felkelteni, gerjeszteni és változatossá tenni: olyan körülményekkel, mint a kor, a foglalkozás, az életvitel, az, hogy mennyire volt jómódú az elhunyt, vagy hogy voltak-e ellenségei; mindezt pedig általános részvétet kell harmonikusan összefogottá és ünnepélyessé tenni. A két erőnek csillapítania, fékeznie és emelnie kell egymást. Az olvasónak tudnia kell, ki és mi volt az az ember, aki felől el kéne töprengnie. Jól körvonalazott képet kell nyújtani a gyászolt egyénről (s ahol csak lehet, inkább bújtatott, semmint nyílt formában). — A sírfelirat írója azonban nem anatómus, aki a szellemi alkatot boncolgatja, s mégcsak nem is festő,

aki kedvére és teljes nyugalomban készíti arcképeit: ne felejsük, hogy leírását a sír mellett szerzi, méghozzá olyasvalakinek a sírja mellett, akit szeret és csodál. Micsoda tisztaságba és ragyogásba öltöztetik ezt az erényt, melynek képe többé nem adhatja áldását eleven szemünkre! Egy elhunyt barát vagy kedves rokon alakját nem tudjuk — s nem is szabad — másként látni, mint enyhe ködfátylon vagy sugárzó párán át, amitől egy fa is átszellemül és széppé válik; ez persze elvesz valamennyit előlünk, de csak azért, hogy a meghagyott részek még méltóságosabbnak és kedvesebbnek tűnjenek, s még erősebb benyomást és hatást keltsenek. Vajon azt jelentené mindez, hogy nem az igazsággal, nem egy hű képpel van dolgunk, s ezért a megemlékezés céljai nem teljesülhetnek? — *Igenis* az igazsággal van dolgunk, méghozzá a legmagasabbrendű igazsággal, hiszen bár kétségkívül eltűnt a múltbeli létező, mégis éppen ezen a közvetítésen keresztül válnak jól kivethetővé a szemlélt tárgy azon részletei és arányai, melyek korábban csak tökéletlenül és tudatosulatlan látszódtak; ez az igazság a szeretettől szentesül, s közös ivadéka a halott érdemeinek és az élők ragaszkodásának. Ezt bárki könnyűszerrel ellenőrizheti. Micsoda változáson megy keresztül egy szempillantás alatt az, aki személyes ellenszenvből minduntalan csak a hiányosságokat szúrta ki egy jóra való ember jellemében, mihelyst hírért veszi, hogy ellensége meghalt! Az ellenézés szertefoszlik, s tűntével a csúnyaság, az aránytalanság és a fogyatékoság is megszűnik; a részvét hatására beáll a szeretet és a szépség összhangja. Vezessük csak el emberünket ellensége sírjához, melyen olyan felirat áll, mit az imént javasolt szellemben alkottak! Vajon elfordulna tőle, mint valami üres mesétől? Semmiképp: elrévedő tekintete, sóhaja, s talán önkéntelen könnye is a felirat józan, kedvező és pozitív értelméről tanúskodnának, amellet arról, hogy a szerző fejében megőrződött benyomás igaz kivonata volt az elhunyt jellemének, s hogy alkati adományairól és bájairól kellő egyszerűséggel emlékezett meg. Ha egy erényes ember porladó testét rejtő sír tövében elgondolkodunk az illető szellemi formáltságán és értékén, bizonyosan úgy tűnik — olyannak érezzük —, mintha azok valahol félúton lennének aközött, ami az a személy akkoron volt, mikor még a földön járt-kelt eleven esendőségében, és aközött, amivé mennybéli Lélekként válhatott.

Elég tehát, ha az elhunyt értékének törzse és főbb ágai nyersen és mesterkéltég nélkül kerülnek ábrázolásra. Bármiféle további,

aprólékosan és tüzetesen kidolgozott részlet, különösen ha nehézkes és ellentétező jellemzéssel történik, elkerülhetetlenül kudarcot kell valljon saját célja valóra váltásában, minthogy erővel arra a következtetésre juttatja a Szemlélőt, miszerint vagy a halott nem rendelkezett a neki tulajdonított érdemekkel, vagy pedig a neki emléket állítók, akik bizonyára közeli viszonyban álltak vele, voltak képtelenek felmérni értékeit, vagy legalábbis a felirat fogalmazása alatt szem elől tévesztették azokat; hiszen — ha a megértés mégannyira belemerült is kicsinyes elfoglaltságába — lehet-e a gyászoló szív másmilyen, mint rideg? ezért akár a földben nyugvót, akár a túlélőket terheli a hiba, az emlékmű mindkét esetben hatástalan és haszontalan marad.

Sokkalta célravezetőbb a hiányos méltatás, mint a túlságosan részletező, vagy az olyan, amelyik érzés nélkül lett kimunkálva. Végtere is sehol nem morfondírozunk oly készséggel ilyesféle kérdéseken, a természet és a környezet dolgain, mikben minden ember hasonlít, mint a templomban, ahol az egyetemes Atyát imádjuk, vagy a sír mellett, ami minden emberi Lényt magához gyűjt, s „egyenlővé teszi a magasztost az alantassal”. Egyazon szívvel szenvedünk és sírunk; egy szellemben érzünk szeretetet és aggodalmat egymás iránt; egy irányba tekintünk reményeinkkel; továbbá segítségül és támaszul szolgáló erényeink is, mint a türelem, a szelídség, a jóindulat, az igazságosság, a mértékletesség, a mérsékelt vágyak, egyként fontosak mindannyiunk számára. Kívánatos tehát, hogy minden Sírfelirat legalább ilyenformán elismerje közös természetünket, s ennek értékelése ne essék áldozatul az egyéni jellemben jelentkező ellentétes vonások és finom eltérések hangsúlyozásának, mert ez utóbbi — hacsak nem fordul át észrevehető szócsavarásba (márpedig az esetek többségében ez várható) —, sajnos csak ritkán helyénvaló, még ha igaz és igazságos is; hiszen valószínűleg csak kevesen kutatták az emberi természet ezen összetettségét, így felderítésük is csak keveseket érdekelhet. Egy sírfelirat azonban nem öntelt írás, ami kizárólag tanult főknak szól: ki van téve mindenki szeme elé — a bölcsek tekintetének éppúgy, mint a legtudatlanabbakénak; leereszkedik hozzánk, közérthető, s kedvesen vonja magára figyelmünket; története és intelmei rövidek, hogy ne ijesszék el a henye, a sietős, vagy a hanyag embereket, s ne fárasszák a türelmetleneket; a meggörnyedt öregember úgy fújja a kőbe vésett feljegyzést, mint egy második ábécét; a gyerek büszke rá, hogy el tudja olvasni; az idegen pe-

dig a felirat közvetítésével egy barát társaságára lelhet; a sírfelirat mindenkiről és mindenkihez szól; a temetőben ki van téve a napvilágra; a nap letekint a kőre, a mennyei esők rázuhognak.

Mindamellet, bár a részvét kiváltására törekvő írónak ez esetben — jobban, mint bármikor — azt is bizonyítania kell, hogy ő maga is meghatódott, mégsem szabad elfelednünk, hogy egy emlékmű felállítása higgadt és meggondolt cselekedet; a rávésett feliratot szerzője maradandónak szánja, olyasminek, amin mindenki elrágódhat, ezért aztán a kifejezett gondolatoknak és érzéseknek is maradandónak kell lenniük, mentesnek attól a fájdalmas gyengeségtől és kintől, mely természetét tekintve tűnékeny, s ösztönös tapintattal húzódik vissza a figyelem elől. A szenvedélyeket le kell győzni, féken kell tartani az érzelmeket; erélyesnek erélyes, de nincsen benne semmi, ami fékevesztett vagy teljesen önkéntelen volna. Ezt kívánja az illendőség, de az igazság is: hisz máskülönben hogyan is hinnénk a beszélőnek? Azonkívül egy sír nyugtatólag kell hasson: az idő múltával belőle fakad a beletörődés, éppoly természetesen, mint a vadvirágok, mik telehintik a sírt borító gypet, vagy körülveszik az emlékművet, mely védi. A vésetet viselő emlékmű formája és anyaga, valamint a betűk jellege, ami a bevésés lassú és fáradtságos kézmozdulatairól tanúskodik, mintha szegyenbe hozná a szerzőt, aki ez alkalomból szabad utat engedett szellemi elragadtatásának, vagy egymással ellentétes szenvedélyei gyors váltakozásának, jóllehet éppen ezek adják ugyanakkor egy halotti beszéd vagy egy elégia elevenségét és szépségét.

Ezek az érzések és ítéletek — amiket talán tudtunk nélkül követünk — képezik egyik fő okát annak, hogy a sírfeliratok oly gyakran megszemélyesítik az elhunytat, s úgy jelenítik meg, mintha saját sírboltjából szólna. Az eltávozott Halandó önmagát mutatja be: közli, hogy fájdalmai elmúltak, hogy nyugalomra tért, és arra kér, ne sírjunk többet miatta. Olyasvalaki hangján figyelmeztet, aki megtapasztalta a földi dolgokra korlátozódó vonzódások hiábavalóságát, és mint felsőbb Lény mond ítéletet, olyan bírő szerepét töltve be ezzel, aki semminemű kísértést nem érez aziránt, hogy bárkit is félrevezessen, és szenvedélyektől mentesen hozza döntéseit. A halál ekképp veszi el fullánkját, és így válik lényegtelenné a nyomorúság. Ezzel a gyengéd fikcióval a túlélők egyrészt fájdalmukat csillapítják, másrészt a képzeletet hívják segítségül, hogy az értelem már korábban a saját nyelvén szólhasson, mint az egyébként lehet-

séges lenne. Ez a homályos közbeiktatás megfelelő vonzalmaik révén egyúttal harmonikusan egyesíti az élők és a holtak világát. Mindezzel további bizonyítékot nyer azon feltételezésünk helyességére, miszerint a halhatatlanság tudatát jelölhetjük meg a sírfeliratok elsődleges forrásaként.

Nem azt kívánom sugallni, hogy egy sírfeliratnak lehetőleg ebben a formában kell elkészülnie és nem ama elterjedtebb módon, amiben közvetlenül a túlélők beszélnek hozzánk, sokkal inkább arra szeretnék rámutatni, mennyire természetesek azok az érzések, amik mindenféle társadalomban és társadalmi osztályban oly gyakran arra készítettek embereket, hogy ezt a formát alkalmazzák. Ezt pedig főként azért tettem, hogy érthetőbbé váljanak azok a törvények, melyeknek a másik alkotásmódot kellene vezérelniük. Ez az utóbbi forma — nevezetesen tehát az, amelyikben a túlélők a *saját* személyükben szólnak — mindent egybevéve jóval kívánatosabbnak tűnik számomra, mivel a figyelmeztetések nagyobb választékát kínálja, mindenekelőtt pedig kizárja a másik alapját képező fikciót, s emiatt szilárdabb alapon nyugszik.

Eleget mondottunk ahhoz, hogy megfoghatóvá váljék, mit értünk tökéletes sírfelirat alatt, ne feledjük azonban, hogy itt olyan sírfeliratról van szó, amelyik legjobban megfelel az ilyesfajta alkotások *általános* kívánalmainak. Az imént kifejtett irányelvek biztosítják, hogy a magánélet értéke a jellemek és helyzetek minden változtatásban a lehető legnagyobb tisztelettel és haszonnal őrződjék meg az emlékezetben. Nem kevésbé áll az imént ajánlott modell a közélet minden egyes alakjára, kivéve azon személyeket, akik háborús vagy békebeli szolgálatuk nagyságával, avagy messze kimagasló képzőművészeti, irodalmi, vagy tudományos alkotásaikkal világszerte ismertté váltak, azonfelül hazájuk szívét is örök hálával töltötték el. Itt mégis meg kell állnom egy pillanatra, hogy kiigazítsam magam. A sírfeliratokban kívánatos gondolatok általános jellegének leírásakor elmulasztottam megemlíteni, hogy amennyiben olyan *tetteket*, vagy akár csak *egyetlen* olyan helyi vagy szélesebb érdeket támogató, kiemelkedő vagy jótékony tettet hajtott végre az elhunyt, ami megbecsülést szerzett neki, és vágyat ébresztett másokban aziránt, hogy emléke fennmaradjon, akkor értelemszerűen elősorban az illető tetre vagy tetsorozatra kell ráirányítani a figyelmet, és olyan gondolatoknál kell időzni, amik természetesen fakadnak belőle. Most, hogy megvontam ezt a szükséges különbséget,

folytatom. — Tekintve, hogy az emberiség legnagyobb jötevői nem csupán közvetlen túlélőik körében ismertek, hanem a legkésőbbi utókor előtt is, ezért nem igényelnek életrajzi vázlatot ilyen helyeken, sem jellemzést egyéni vonásaik kihangsúlyozására. Ezt már a Műveik megteszik az emberek emlékezetében. Pusztá nevük, továbbá polgártársaik mindent átfogó hálaérzete, honfitársi szeretete, és emberi csodálata; vagy egy olyan alapelv kimondása, amely az igazi erényhez legszükségesebb; vagy ama mélységesen mély, s áhitattal teli alázat és meghajlás kinyilvánítása, mely a szellem őszinte elragadtatásra való hajlamából ered; vagy az elmélkedőerő fenségességének illő szavakba öntött intuíciója; — ezeken kívül nincs más mód rá, hogy lerójuk tiszteletünket; minden más felajánlás értéktelen volna egy ilyen oltáron.

„Kell, Shakespeare-em, hogy dicső csontjaid
 fölő egy élet hordja köveit?
 Vagy hogy glóriás poraid felett
 piramis verjen csillagos eget?
 Emlékezet s hírnév királyfia,
 szorúl neved ily gyöngé tanura?
 Hódolatunk csodájában magad
 állítottad fel örök szobrodat,
 s így oly fenség boltoz rád földi éjt,
 hogy királyok halnának ily sirért.”

(Szabó Lőrinc fordítása)

II. esszé (részletek)

Az iménti megfontolások továbbá azért is hasznosak, mert megvetik az őszinteség kritériumának alapját, aminek segítségével egy Szerzőt elbírállhatunk; márpedig ez nagyon fontos. Ha ugyanis Valaki érdekes témával foglalkozik, vagy olyannal, amivel nem kénytelen foglalkozni, csak ha érdekli, semmilyen hibának sincs olyan gyilkos ereje, mint azoknak, melyek arról tanúskodnak, hogy az illető komolytalan, szerepet játszik, csak szენveleg nagy ráértében, és érzi, hogy enélkül semmihez sem tudna kezdeni. Ez egyike a leggyűlöletesebb hibáknak, hiszen megrázóan hat morális érzületünkre, egy temetői véset esetén pedig csak annál rosszabb, minthogy ez az alkotásfajta

minden másnál jobban igényli az őszinteséget. S valóban: ahol benső bizonyosság van rá, hogy az Író meghatódott, vagy más szóval, ahol az őszinteség bája ott lappang a Sírkő nyelvében és titkon átjárja a sorokat, nincsen az a stiláris vagy kifejezésmódbeli hiba, amit ez bizonyos fokig ne ellensúlyozna; gondolkodói habitus hiányában azonban nem lehet felismerni ezt a benső egyszerűséget, ezért, amint már mondtam, jelenleg annak reményében írok, hogy segíthetek azoknak, akik szert kívánnak tenni rá.

[270–285]

Most, hogy eddigi utunk e nagybecsű Író (Pope) nevéhez vezetett, tennék néhány észrevételt az ő Sírfelirataival kapcsolatban, ezek képezik ugyanis a mi nyelvünkön létező legnagyobb olyan gyűjteményt, mely kimagasló Író tollából származik. Mivel mind Pope, mind pedig a jelen értekezésre alkalmat adó Chiabrera Sírfeliratai metrikusan íródtak, talán helyénvaló, ha ehelyütt megvizsgáljuk, mennyit változtat a tökéletes Sírfeliratról alkotott korábbi elképzelésünkön, ha valaki a próza helyett inkább a metrikus verselést választja gondolatai hordozójául. Amennyiben helyesen gondoljuk, akkor nyilvánvaló, hogy az alapnak ugyanannak kell maradnia mindkét esetben, s pusztán a felső szerkezetben lehet különbség; továbbá az is világos, hogy minden józan ítéletű Ember a legmesszebbben tartózkodni fog attól, hogy — élve a metrikus verselés adta szabadsággal — tarka kifejezéseket használjon, vagy a képi szemléltetés távolabbi régióiba hatoljon. A Sírfeliratok írása ugyanis alapjában véve tárgyilagos, és minden más alkotásfajtánál határozottabban tilt bárminemű fikciót, kivéve azokat, amelyek magának a szenvedély erejének termékei, ezért az emberi szív elfogadta őket, s olyan ismerőssé váltak, hogy szilárd valósággá alakultak át. Ha elérkezek Chiabrera Sírfelirataihoz, talán hozok majd néhány példát arra, amikor szerintem nem ezen igazság jegyében alkotott, vagyis ahol a költői képek nem emelik, mélyítik, vagy finomítják az emberi szenvedélyt — ami végül is örökös feladatuk volna, mert máskülönben semmi szükség rájuk —, hanem éppenséggel kizárják azt. Pope Sírfeliratai ehhez képest hemzsegnek a hibáktól, melyeket szerintem elkerülhetett volna, ha egyszerű Ember módjára ír, prózában, nem pedig versfaragó Mesterként.

[472–496]

III. esszé (részletek)

A Természet jogainak és méltóságának kívánok érvényt szerezni, s minthogy semmit sem ítélek el megfontolt indoklás nélkül, nem tűrhetem, hogy egyetlen Személy is utamat állja — még ha kimagasló és kiérdemelt megbecsülésnek örvend is Honfitársaim körében. Ha saját elképzeléseim helyesek, akkor Pope Sírfeliratait a lehető legszigorúbban el kell ítélni: hiszen nemhogy szinte teljesen nélkülözik azokat az egytetemes érzelmeket és egyszerű gondolatmeneteket, melyek számunkra elengedhetetlennek bizonyultak, de aligha többek hamis gondolatok, erőtlen, tétova kifejezések, értelmetlen anti-tézisek és nehézkes jellemábrázolási kísérletek szövedékénél. Pope elméje főleg az emberek vétkeinek és baklövéseinek vizsgálatával volt elfoglalva. Mármost, a vétkek és baklövések egyaránt szemben állnak szellemünk kiolthatatlan morális elvével, ezért e kontrol hiányában rendszertelenek, szeszélyesek és ellentmondásosak. Ha valaki egyszer azt mondta (lásd a *THE FRIEND* 6. számát), „Rossz, légy te üdvöm!”³ és aszerint is cselekedett, akkor — bármily megpróbáltatással is járt kitarása ezen elv mellett — jól tudják mindazok, akiknek alkalmuk nyílt őt alaposabban szemügyre venni, hogy útján minduntalan eltért ettől az elvtől; különféleképp gátolták egymást bűnös szenvedélyei; s jobbik természetének fellángolásai olykor rövid időre megakasztották vagy lépéseinek mérlegelésére készítették — nem is szólva azokról a különféle esetekről, amikor kénytelen volt erényt színlelni, csak hogy valóra válthassa tervét, s a megosztottságról, mely ennél fogva természetének részévé válik.

Éppen ezért indokolt, hogy Cicero, midőn megvetéssel szól Catilínáról, vagy (néhány kevésbé szélsőséges esetet említve) Dryden és Pope, mikor olyan Személyiségeket jellemeznek, mint Buckingham, Shaftsbury, Wharton, vagy Marlborough hercegnője, akkor egymással és önmagukkal szemben álló tulajdonságokat és tetteket ábrázolnak, s hogy az írás kellőképp hemzseg a szembeállításoktól. Mindez azonban eltompult morális érzékenységről, s azzal összefüggő tudáshiányról árulkodik, ha ott alkalmazzák, ahol az erényt a szeretetteljes csodálat nyelvén kéne megjeleníteni. Az igazán nagy és jó szellemek számára minden valamire való dolog békében van magával; minden merő nyugalom, kellem és szilárd nagyság. Ennek megfelelően az erény szemrevételezése is nyugodtan történik. Egy szeretetre méltó tulajdonság, ha nagyszerűségét tisztán

érzékelik, erősíti az abszolút önrendelkező szellemet, mely engedi vagy elősegíti, hogy ez a tulajdonság egyenletes lépcsőzetességgel vagy finom átmenettel egy másik, rokon tulajdonságba tünjék át. Így például — hogy egy korábban említett esetre utaljak — a szelídség tökéletes képzele, ha jó hangulatban lévő érzékeny szellem szemléli, könnyedén elvezethet a nemes önzetlenség gondolatához, elvégre ugyebár semmi elütő nincs ezekben az erényekben. Ez esetben azonban a szellem nem különülne el a Személytől, aki körül gondolatai forognak; figyelme mindvégig arra a Személyre, vagy más, hasonló jellemekre korlátozódna, nem hagyhatván el az egymás mellett békén megférő tulajdonságok körét. Ezzel szemben, amikor a szelídséget és az önzetlenséget szembeállítások útján ábrázolják, nemcsak hogy elvonják a szellemet figyelme fő tárgyától, de ráadásul kénytelen lesz egy olyan jellem felé fordulni, amelyben az illető jellemvonás különvált egy másik, éppoly nemes tulajdonságtól, saját természetes szövetségésétől; — fájdalmas érzés! mely a szeretet útjába áll és elriasztja a kellemes gondolatokat, melyek már-már megtelepedtek azon Személy körül, akit a Szerző szeretett volna megkedveltetni velünk, de aki ezután a megszakítás után már nem érdekel minket. Ha tehát Valaki, akinek némi részvétellel vagy bánattal az eltávozott kiválóságot kellene dicsérnie — s vagy így tesz, vagy hallgatnia kell —, minduntalan a gondolatfűzésnek azon módjával él, amely csak bizonyos helyzetekben, bűnök ismertetésekor természetes, akkor biztosak lehetünk abban, hogy nincsenek meg benne a részvét nemesebb érzései, nincs tiszta képe az erény benső felépítéséről, s nem érezte soha az erény kíséretében külsőleg fellépő csillapító, vidító és nyugtató hatásokat, melyek a láthatatlan istenség jelenlétét hirdetik. S bármennyire igaz is, hogy a legcsodálatraméltóbb Emberek sem lehetnek egészen tökéletesek, s hogy azok többsége, akiknek értékéről a Sírköveiken álló megemlékezés tanúskodik, bizonyára olyan Személy volt, akiben a jó és a rossz különféle árnyokban keveredett, és eltérő mértékben állt egymással szemben, az olvasó mindazonáltal bizonyára emlékszik még, mit mondtunk az imént a szeretet, a bánat és a csodálat közvetítéséről, melyen keresztül elhunyt barátainkat szemléljük; hogy miképpen enyhíti és tünteti el ez a közvetítés az említett nyersséget és szembeállításokat, melyek ráadásul sosem szomorúságból erednek; mert hiszen igaz szeretet csakis a jók között lehetséges, rossz Emberekről pedig nem szabad Sírfeliratot írni, csupán intő céllal.

A legutóbbi Esszében foglalt megjegyzések fő célja az volt, hogy segítsünk az olvasónak elválasztani az igazságot és az őszinteséget a hamisságtól és a szenvelgéstől, feltételezve, hogy amennyiben hiányzik a nyíltszívűség kenete, akkor semmi sem segít. Kimutattuk, hogy igaz gondolatok és érzelmek árja folyhat valamely szemléltető képsor felszíne alatt, mely annyira szennyezett, hogy a szándékolt hatásnak éppen az ellentétét váltja ki. Bár e hiba *mértékét* a megengedhetetlenségig lehet fokozni, az olvasó nyilván tudja már, hogy elképzelésünk szerint mégsem ez a legdurvább és legártalmasabb *fajta* hiba. Összevetettük e kihágás nagyságát azon esetekkel, amelyekben az őszinte áram vagy véna teljesen hiányzott, s a gondolatok és az érzelmek nem alkottak eleven egységet, hanem mesterségesen kapcsolódtak össze és formaelv szerint halmozódtak egymásra, méghozzá oly módon, hogy az bármely más esetben is szellemi szakadásra és gyengeségre engedne következtetni — itt azonban mindennél elítélendőbb!

[1–87]

{Az} a legszükségesebb és legnehezebb egy Sírfeliratban, (...) hogy egyetemesen adott igazságokat olyan pátosszal és lelkülettel lássunk el, melyek révén az igazságok pillanatnyi revelációkként kerülhetnek majd vissza lelkünkbe.

Mondottam, hogy ezt a kiválóságot nehéz elérni; s hogy miért? a természet gyengesége volna az oka? — Korántsem! Ahol a lélek földig van süjtve (s az Ég a megmondhatója, hogy élete folyamán valamikor minden ember kerül ilyen helyzetbe), sosincs hiány *pozitív* erőben; az ok inkább az, hogy a természet ellenfele (nevezhetjük Művészetnek, vagy ahogy tetszik) *viszonylag* erős. Azon erő messzemenő befolyását, amit jobb szó híján az Ízlés névvel fogunk illetni, mi sem bizonyítja jobban, mint a jelenleg vizsgált alkotásfajta változékony jellege és összetétele. Ilyen sürgető igény esetén azt várhatnánk, hogy a vonzalmak, az emlékezet és a képzelet *kénytelenek* a maguk eredeti nyelvét beszélni. Ha azonban az iménti vizsgálódás során felhozott néhány példa mégsem szolgál megfelelő bizonyítékul, akkor elegendő csupán, ha az Olvasó belepillant akármelyik Sírfelirat-gyűjteménybe, s meg fog győződni, hogy az egyes korok irodalmára jellemző hibák a temetői vésetekben éppen úgy tükröződnek, mint bárhol másutt; sőt, talán fokozottabban, a Szerző aziránti aggodalmából eredően, hogy eleget tegyen az alka-

lom kívánalmainak; s kiváltképp olyankor, ha az alkotás versben íródott, mivel akkor még nyíltabban egy műalkotás formáját ölti, és akkor persze nagyobb a valószínűsége annak is, hogy művét a kor legnagyobb becsben tartott műalkotásai színezzik. Abban a testes Verseskötetben, mely a Választékos Versszemelvények címet viseli, s melyet bizonyára Olvasóim többsége is ismer, hiszen közközen forog, s voltaképpen ez a kötet képezi napjaink Iskoláinak költészeti könyvtárát, számos múlt századi Sírverset találni, és aligha akad köztük olyan, melyet ne fertőztek volna meg minden ízében azok a mesterkedések, melyek Dryden és Pope kora óta özönlötték el versírásunkat. Lendület, nyugalom, nagyság, gyengédség, olyan érzések, melyek a természet tiszta kisugárzásai, olyan gondolatok, melyekben ott az igazság végtelenje, s olyan kifejezés, mely nem az, ami a ruha a testnek, hanem, ami a test a léleknek, s mely maga is alkotóeleme valamint hajtóereje vagy működése a gondolkodásnak — mára mindezek helyét éppen az ellentétük foglalta el, mint ha a generációk váltakozásával Honfitársaink elvesztették volna az ünnepélyesség és a töprengés iránti érzéküket (nem beszélve a mélyebb érzésekről), s pusztán a mulatság és meglepetés kedvéért látogatnának el Őseik és Kortársaik Sírjához. Nem borzadnánk-e el az efféle kedvteléstől egy ilyen helyen, ha az Ország egész irodalma alattomosan nem játszott volna össze egyéb körülményekkel, hogy elgyengítse érzékenységünket és megrontsa ítélőképességünket? Kétségtelenül léteznek olyan megrázó események és körülmények — akár közösségi szinten, akár a magánéletben —, amelyek révén minden elme előtt feltárulnak a Természet igazságai, mégis sajnálatom kell kifejeznem az olyan Egyének vagy népek iránt, akiknek efféle külön beavatkozásokra van szükségük ahhoz, hogy egységbe kerüljenek a dolgok benső szellemével! az ilyen egyesülés ugyanis éppoly haszontalan, mint amilyen ritka, rendszertelen és tűnékeny. A szavak túlságosan is otromba eszközök ahhoz, hogy a jó és a rossz kérdésével packázzanak: minden más külső erőnél jobban uralják gondolatainkat. Amennyiben a szó — hogy egy korábbi metaforához nyúljak vissza — nem megtestesítője, hanem csak köntöse a gondolatnak, akkor egész biztosan kellemetlen ajándéknak bizonyul, akár ama mérgezett öltözetek, melyekről babonás idők történeteiben olvasni, s melyeknek oly erejük volt, hogy felemésztették és megfosztották ép eszétől áldozatukat, aki őket felvette. Ha a nyelv nem képes támaszt és táplálékot nyújtani,

aztán csendben távozni, ahogy azt a gravitációs erő vagy a belélegzett levegő teszi, akkor nem más, mint rossz szellem, mely szakadatlanul és nesztelen azon munkál, hogy összezavarjon, felforgasson, elpusztítson, beszennyezzen és szétbomlasszon. Mivel mélyen meg vagyok győződve afelől, hogy az írás kiválósága — akár prózáról, akár versről van szó — az Értelme és a Szenvedély összekapcsolásában rejlik, aminek szükségszerűen jóindulatúnak kell lennie, illetve hogy — amint az elmondottakból kikövetkeztethető — egy Ország ízlése, intellektuális Ereje és morálja szétválaszthatatlanul összefüggnek egymással — mindeddig ezt fejtegettem. És az alkalom is engem igazol: mert hogyan is lehetne a rossz ízlés önkényuralmára találékosan ráébreszteni a szellemet, ha nem annak kimutatásával, mennyire behódolnak neki természetes érzelmeink, amikor szeretetünkről teszünk ünnepélyes tanúvallomást barátaink előtt? lehetne-e bármi erőteljesebb, mint annak bizonyítása, hogy a gondolatok még ilyen indíttatás esetén sem képesek átalakulás és bukás nélkül külső létformát öltetni?

[131–199]

Miután mindezidáig az ítélobíró hálátlan szerepét játszottam, sokkal több kifogásolható művet találván, mint amennyi elfogadhatót, noha ahol csak megtehettem, egymás mellé helyeztem a jót és a rosszat, hogy az Olvasó maga szűrhesse le az igazságokat, melyeket közölni kívántam, most örömmel térek vissza Chiabrérához, akinek e téren alkotott műveiről ítéletet alkothatnak a THE FRIEND mindazon Olvasói, akik figyelmesen elmélyedtek a közölt néhány darab olvasásában. „A Sírfelirat”, mondja Weever, „nem más, mint sírboltba, sírkőbe vagy síremlékbe írott, vésett vagy faragott felirat (versben vagy prózában) vagy rövidrefogott, tömör Vázlat, mely (egyfajta *részvétnyilvánítással egybekötve*) dióhéjban közli az elhunyt nevét, korát, érdemeit, kitüntetéseit, rangját, *mind testi, mind szellemi kiválóságait*, életének szerencsés és balszerencsés mozzanatait, valamint halálának mikéntjét és időpontját.” Weever minden bizonnyal a Hazánkban fellelhető Emlékművek alapján adta ezt a teljes egészében helytálló leírást a Sírfeliratról, melyből jól tükröződik saját véleménye, miszerint a Sírfeliratnak nem elvont jellemrajznak kell lennie az elhunytáról, hanem kivonatolt életrajznak, mely ugyanakkor jellemzés-sel vegyített, hogy benyomást szerezhessünk az illető személyiségéről. Első helyre tedd az egyetlen alkalomhoz illő beszédmodot, vala-

miféle részvétnyilvánítást, ezt egyesítsd a halott féltő gondjával az élők hogyléte iránt, mely kiderül intelmeiből és figyelmeztetéseiből, és hagyd, hogy ez a részvét és aggodás áthassa és addig fűtse az egészet, mígnem mindaz, ami az illetőben egyéni volt, alárendelődik annak, amit az emberi nem közös vonásának érzünk — a tökéletes Sírfeliratról alkotott fogalmunk ez esetben megvalósulna, s örömmel mondhatom, hogy Chiabrera darabjai is többnyire ezt a mintát követik. Figyeljék meg, milyen kitűnően példázza mindezt az „Állj meg, illedelmes Idegen! Baldi esdve kér” kezdetű darab, melyet pár héttel ezelőtt a THE FRIEND-ben közöltünk. A Sírfelirat Alanya kérése útján kerül bemutatásra, de nem közvetlenül a saját Személyében, hanem a Szerző száján keresztül szól, közölvén, hogy a Világ Megváltójánál többet jelentene neki, ha Hazája vallásos hitének megfelelően elmondanánk egy Imát a lelkéért. (...) — Ez a mű tökéletes egészet alkot; nincsen benne semmi, ami önkényes vagy gépies volna; szerves test, melynek páratlanul arányos tagjait a közös élet köti össze.

[312–344, 358–361]

Egy Vidéki Temető eldugott szegletében egyszer egy Bűrökkel és Csalánnal már félig benőtt kicsiny Követ pillantottam meg a földön, melyen semmi más nem állt, csak az Elhunyt neve, valamint születésének és halálának dátuma, jelezvén, hogy egy Gyermekről van szó, aki egyik nap megszületett és a rákövetkező napon meghalt. Nem tudom, mennyire érez velem az Olvasó, de ez az életem társuló Véset félelmesebb gondolatokat juttatott eszembe a jogok átruházásáról, az ébredő reményekről, az észrevétlenül tovatűnő vagy szertefoszló emlékekről, mint bármely másik, amit Sírkövön valaha is módomban állt olvasni.

A temetői Vésetek legnagyobb hányada csakugyan nem említ semmi mást, pusztán az ott nyugvó Személy nevét, s hogy az illető egy bizonyos napon megszületett, egy másikon pedig meghalt. Addison a *Spectator*-ben — miután hangot ad ezirányú megfigyelésének — azzal folytatja, „hogy képtelen másképp látni ezeket az életrajzi feljegyzéseket, akár bronzból, akár márványból vannak, mint valamiféle gúnyrajzként az eltávozottakról, akik semmilyen emléket nem hagytak hátra magukból, pusztán azt, hogy megszülettek és meghaltak”. Bizonyos szellemi hangulatokban ez szokott lenni a természetes reakció, még ha épp nem is a legüdvösebbike azoknak, miket a jelenség kiválthat. Minthogy az ilyen feljegyzések-

ben szereplő névhez leginkább is a családtagok nevét társítjuk, ez a homály ellenére is hosszantartó társaságot jelent; még az ilyen Sír is szentélyé lesz, ahová menekülésképpen elzarándokolhatnak egy széjjelszóródott család ábrándjai; személyes gondolataik érintkezés nélkül is biztosan gyakorta összetalálkoznak ezen a helyen. — Ezért az efféle törekeny emlékműnek is megvan az a képessége, hogy összetartson családokat, amellet pedig táplálója a helyi kötődésnek, mely a Hazafiság fájának főgyökere.

Nem is tudom, hogyan vonulhatnék vissza kielégítőbben ettől a hosszú értekezéstől, hacsak nem azzal, hogy búcsúzásképpen emlékül ajánlom az Olvasónak az alábbi Verset, amit egy rövidke Sírfelirat sugalmazására írtam, melyre nem oly régen Westmoreland Hegyeinek egyik legeldugottabb völgyében akadtam. A Versnek egyetlen részlete sincs, mely ne a Sírfelirat szövegén vagy az Elhunyt környezetében élők elbeszélésén alapulna.

A Fenyő tövében, mely amott magasba veti
sötétlő fejét, egy semmi kék kőfedél alatt,
min nyúl farknyi véset áll, pihen a szelíd Völgylakó,
kitől még kisgyermek korában megvonták
a hallás drága adományát. Teltek az évek,
ő lelki magányban növekedett, s e mély,
hegyvidéki katlan, minden folyamával,
előtte hangtalan volt. Sosem rezzentette fel
e Földit álmából, riasztó szólammal,
hajnali madár; neki nem volt öröm
a kakukk tavaszi kiáltása, s nem döngicsélt
a szorgosan dolgozó méh. Valahányszor
viharos szelek ezer meg ezer csillámló
hullámot gyúrtak a tó kies kebelén,
a fákat rázták és felhőt felhőre űztek,
ott ni, a magas szirtek hasító élein,
e kavargó látvány, mely szeme elé tárult,
hangtalan volt: hallgatag, akár egy kép;
bármerre járt is, mindig minden hallgatott.
S mégis: vigaszra, támaszra lelvén gondolatai
nyugalmában, becsülettel végezte a vidéki munkát
évről évre, s bittal a kezében kaptatott
felfelé, hű kutyájával, a meredek hegyoldalon.

Vezette ekéjét, kaszája lengett, suhogott,
s a derűs aratók közt hullott az érett kalász
sarlója suhintásától. A maga számára,
bármily figyelmes és dolgos volt is,
sohasem dolgozott; nem volt se földje, se nyája;
sosem ébredt benne vagyon utáni vágy,
sem férfiúi tűz, sem az apaság reménye s gondja.
Bár Öccsnek született, nem szorult rá,
hogy odahagyja szülei otthonát,
és másutt erresszen újfent gyökeret.

Mikor pedig, már érett fővel, látta,
mint hantolják el Szüleit, nem szenvedtek
csorbát jogai; mélyen elégedett maradt,
s a szabad szeretet tiszta kötelékében,
immár egy második család tagjaként,
barátja s munkában társa lett annak,
kire a csekély örökség szállott.

S ne gondold, hogy finom jelenléte teherként
néhezedett Bátyja házára, mert a könyvek
készséges, fáradhatatlan barátai voltak,
kiknek társaságával sosem tudott eltelni
e feddhetetlen Ember. Ismerős hangjuk
még öreg napjaiban is, változatlan, kellemessé
varázsolta szabad óráit, felüdítette gondolatait,
természetes magaslata fölé emelte
magábforduló lelkét, s oly méltóságot
kölcsonzött kívülről életének, amit
mindenki elismert. A sötét téli éjjeleknek
s a viharos napoknak egyként megvolt a szórakozása:
múzsák dala, bölcs történelmi rege,
szigorú tudomány, vagy szent szózat,
mely boldog halhatatlanságot ígér
az egybesereglett igaz lelkeknek,
nélkülözéstől s pusztulástól menteset.

Ily otthoni pihenés, s ily serény munka mellett
semmi bal gyanakvás őbenne helyet nem kapott,
sem sóvárgás, mogorvaság, vagy hiú panasz;
s kik körötte éltek, szüntelen tisztelettel
és figyelemmel övezték, méltatták

finom modorát, békés mosolyára pedig,
 lassan-változó ábrázatának villanásaira,
 rokonszenv és szeretet volt a válasz.
 — Végül, mikor a hatvanötödik év hangzott,
 lassú betegeskedés emésztette fel észrevétlen
 a természet erőit; barátok és rokonok vitték,
 pár lépésnyire csupán, otthonából
 (ama Lakból, az erdős szirtek árnyékában)
 a sír még mélységesebb csendjébe.
 Temetése nem szenvedett hiányt ékítő
 könnyekben, erényes és elmélyült gyászban,
 hálával megédesült szívek keservében.
 Mostmár az az emlékül állított Kő
 őrzi nevét, s meséli szerényen, mily hosszan,
 miféle szívélyes külső segítséggel,
 és milyen teljes szellemi elégedettségben
 viselte szomorú fogyatékoságát.
 Ama magas Fenyőnek pedig, mely zengését
 a jó Ember eleven fülére vesztegette,
 most egyedi, különös szentsége van;
 s valahányszor kósza szellő legyinti,
 szorgosan mormol a békés sír felett.

[471–587]

Szeged

William Wordsworth
 fordította: Fogarasi György

Jegyzetek

¹ A fordítás a kritikai kiadás alapján készült: *The Prose Works of William Wordsworth*, szerk. W. J. B. Owen és Jane Worthington Smyser (Oxford: Clarendon, 1974, 2. köt. 49–99. o.). Az első esszé fordítása az 1810-es szövegváltozaton alapul (kivéve az ötödik bekezdés utólag betoldott zárómondatát: „Ha hát... ..a földön”), a másik kettőé az 1850-es változaton. Míg az első esszé teljes terjedelemben lefordításra került, az utóbbi kettőből itt csupán részletek olvashatók a kritikai kiadás sorszámjelzetével ellátva. — a ford.

² Maecenas szövege szó szerint: „Nem törődöm a sírral; a természet eltemeti, mi hátramarad.” Wordsworth szövegében: „I’m careless of a grave: — Nature her dead will save.” — a ford.

³ Jánosy István fordítása (John Milton: *Elveszett paradicsom*, IV. könyv, Európa Könyvkiadó, 1987, 90. o.). — a ford.